

Tarih ve GÜNCE

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
1/2, (2018 Kış/Winter), ss. 3-16.

TÜRK KURTULUŞ SAVAŞI'NIN TARİHSEL KONUMU

Mustafa Oral*

Öz

Türk Kurtuluş Savaşı, Türk Devrimi dediğimiz büyük olgunun ilk evresidir. Yalnızca Türkiye Türkleri açısından değil mahkûm Doğulu milletler açısından da tarihî bir anlamı vardır. 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi ile 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Muahedesi arasında Türkiye'nin çağdaş devlet ölçüsünde yeniden kurulmasını sağlayan Türk Kurtuluş Savaşı, yalnızca Türkiye'nin emperyalist tahakküm ve zulmünden kurtarıp bağımsız biçimde yeniden kuruluşunu değil, diğer Doğulu milletlerin de emperyalist tahakküm ve zulmünden kurtuluşlarını gerçekleştirme yolunda önemli bir savaşım olmuştur. Bu evrensel anlamlı savaşımın önderi Kemal Atatürk, tam bağımsızlık bir devlet olmak yolunda önemli adımlar attığı modern Türkiye'nin kurtuluşu için ortaya koyduğu yaklaşım biçimleriyle, özellikle ulusal devlet planıyla Doğulu ulusların ulusal kurtuluş savaşları önderi olmak şerefine de nail olmuştur. Bu makalede Atatürk önderliğinde hazırlanıp başarıya ulaştırılan Kurtuluş Savaşı'nın tarihsel konumunu yeniden tartışıyoruz.

Anahtar Kelimeler: Kemal Atatürk, Türk Kurtuluş Savaşı, Misâk-ı Milli, Halkçılık Programı

The Historical Position of Turkish War of Independence

Abstract

The first period of the big fact called Turkish Revolution is the Turkish War of Independence. It has historical meaning for Turks of Turkey as well as Eastern nations. The Turkish War of Independence which was between the Mondros Armistice and the Lausanne Treaty that won re-establishment in the measure of the modern state of Turkey, not only rescued from imperialist domination and oppression, founded independently again, but

---

* Prof. Dr., Giresun Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü (must.oral@hotmail.com).

also was an important fighting that actualized liberation from the imperialist domination and oppression for the other Eastern nations. Leader of this universal meaning fighting, Kemal Atatürk, had the honour of leader of the national war of independence of the Eastern nations especially with the national state plan and with stated method of approach for took an important steps for to be a fully independent state, modern Turkey's liberation. In this article we're discussing and re-explicating historical position of the Turkish War of Independence that organized and achieved with leadership of Kemal Atatürk.

Keywords: Kemal Atatürk, Turkish Independence War, Misâk-ı Milli, Halkçılık Programı

Giriş

Bu makalenin konusu, Modern Türkiye'nin doğuşunu hazırlayan en önemli tarihsel dönem saydığımız *Ulusal Kurtuluş Savaşı*'nin adından kapsadığı döneme, savaşın başlangıç tarihinden kesin barış dönemine geçiş dönemine; bu savaşın önderi Kemal Atatürk'ün tarihsel konumundan savaşın evrensel plandaki anlamına kadar ulusal açıdan yeniden bazı saptama ve hatırlatmalarda bulunmaktır. Konunun uzmanlarının, özellikle *Kurtuluş Savaşı* konusunda dersler verenlerin yakından tanık oldukları gibi, ilk tartışma savaşın adı ile başlangıç tarihi konusunda çıkmaktadır. Bu konuda ortaya konulan görüşlerin tarihî belgelere dayanmak yerine tarihî dayanaktan yoksun kişilerin ideolojik bakışına göre değiştiği de bir gerçektir. Oysaki belgelere dayanmayan tarih görüşü bir vakit sonra unutulup gitmektedir; tarihsel belgelere, özellikle dönemin kanıt ve tanıklarına dayanan birincil nitelikte tarihsel belgeler ışığında ortaya konulan görüş ve yorumların ise bilimsel bir tartışma yaratması yolunda gerçekten yararlı sonuçlar ortaya koyması mümkündür. Bu makalede ortaya koyduğumuz konuları, tarihin özgün belgeleri ışığında tartışıyoruz.

Savaşın Adına Dair

Kemal Atatürk, 5 Kasım 1925'te Ankara Hukuk Mektebi'nin açılışında yaptığı konuşmada *Türk inkılâbı nedir?* diye sormuş, *bu inkılâp kelimenin vehleten (ilk anda) ima ettiği ihtilâl manâsından başka, ondan daha vâsi bir tahavvülü (değişimi) ifade etmektedir* şeklinde yanıtlamıştır. Bu konuşmasında Kemal Atatürk, bu geniş çaplı değişim hareketinin devlet şekli, toplumsal bağlar ve çağdaş medeniyet yönlerini kısaca açıklamış, bunların özünün *laiklik* (dünyevî bir zihniyet) olduğunu da vurgulamıştır. Kemal Atatürk, 5 Kasım tarihli konuşmasında 1925'e kadar Türk Devrimi'nin gerçekleşmesi yolunda yapılan çalışmaların iç ve dış düşmanlara karşı mücadele etmek ve ulusal iradeye uygun bir yönetim kurmak

amacına yönelik olduğunu belirtmiştir. Atatürk, 1925'ten itibaren devrimin düşünsel yönünü geliştirecek şekilde yeni yasalar yapılacağını ve yeni hukukçular yetiştirileceğini ayrıca ifade etmiştir¹.

Liselerde okutulmak için TTK tarafından 1931 yılında yayınlanan *Tarih* başlıklı eserin dördüncü cildinin ilgili kısmında *İstiklâl Harbi* deyimini kullanılıyor. Bu deyim, özetle *Şarkın dinî, içtimaî ve siyasî istibdadı ile Garp devletlerinin siyasî ve iktisadî tagallübünden (zorbalığından) masun yeni ve tam müstakil bir Türk Devleti kurmak için girilen çok cepheli millî mücahedenin (savaşımın), ikinci bir tabir ile 'kurtuluş hareketi'nin mecmuudur*² şeklinde tanımlanıyor. Kemal Atatürk'ün hazırlanmasını yakından takip ettiği bu kitaptaki *İstiklâl Harbi* tanımı, Türk Devrimi'nin ihtilal aşamasını oluşturan Kurtuluş Savaşı ile yalnızca askerî bir mücadelenin verilmediğini; siyasal, sosyal, düşünsel ve kültürel nitelikli bütün bir devrim hareketinin hedeflendiğini gösteriyor.

1925 sonlarından itibaren Ankara Hukuk Fakültesi'nde *İhtilâl Tarihi* dersleri okutulmaya başlanmıştır. Genel Kurmay Başkanı Müşir Fevzi Çakmak, 30 Aralık 1925'te Başbakan İsmet İnönü'den Anadolu istiklâl mücadelelerine resmî ve tarihî bir isim vermenin pek muvafık olacağını düşündüğünü belirtmiş, bu nedenle *Türkiye Kurtuluş Harbi* veya *Türkiye İstiklâl Mücadelesi* veya *Muhareberleri* adlarından birinin veya başka bir ismin verilmesi konusunda kendisinden müsaade istemiştir. İsmet İnönü, Müşir Fevzi Çakmak'a verdiği 12 Ocak 1926 tarihli yanıtında, Anadolu istiklâl mücadelelerine '*İstiklâl Harbi*' isminin verilmesinin uygun görüldüğünü bildirmiştir³.

Enver Ziya Karal, Türk Devrimi'nin üç sahada ve üç düşmana karşı çetin ve amansız bir mücadeleden doğmuş olduğunu belirtiyor ve bunu şöyle açıklıyor⁴: Türk vatanının ecnebî istilasından kurtarılması ve bu vatana karşı yıllardan beri beslenen istilâcı zihniyetin önüne set çekilmesi ile yeni Türk devletinin kurulması ve tekâmül ettirilmesi ve Türk cemiyetinin asrileştirilmesi ve yeni bir hayata başlaması. Buraya kadar kronolojik olarak aktardığımız, Türk Devrimi ve onun ihtilâl aşaması olan Ulusal Kurtuluş Savaşı ile ilgili tanımlardan şu sonuçları çıkarıyoruz: Türk Kurtuluş Savaşı, yalnızca düşman işgallerine karşı silahlı bir mücadele değil, aynı zamanda Türkiye'nin işgaline neden olan sosyal, ekonomik ve siyasal nedenlere ve zihniyet biçimine karşı da bir savaşımdır. Bu savaşım, milletin modern gelişmelerin dışında kalmasına neden olan ve ülkenin işgaline kayıtsız zihniyetle de mücadele demektir.

Nejat Kaymaz'a göre ise Türk Kurtuluş Savaşı, tarihsel konumu bakımından Türk toplumunu siyasal, sosyal, ekonomik, türesel, kültürel, düşünsel tüm

¹ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C.II, 4. B., Ankara, TİTE, 1989, s.249-250.

² Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, *Tarih IV: Türkiye Cumhuriyeti*, İstanbul, 1931, s.57.

³ *İstiklâl Harbi ile İlgili Telgraflar*, Ankara, Devlet Arşivleri, 1994, s.300-301.

⁴ "Türk İnkılabının Mahiyeti ve Önemi", *Tarih Semineri*, C.I, No.1, 1937, s.128-29.

alanlarda eskiden koparmak ve çağdaş dünya yaşamına yönlendirmek için; bir yandan tutucu, gerici ve gelenekçi, ütöplast iç direniş güçlerine, diğeryandan emperyalist, kapitalist, sömürgeci ve fırsatçı dış güçlere karşı girişilmiş, mazlum ulusların baş kaldırma hareketlerine öncü ve örnek olan ve böylece, gerek Türk tarihinde gerek dünya tarihinde yeni evrelerin açılmasına yol açan *evrensel nitelikli* bir özgülük savařıdır⁵.

Kurtuluş Savaşının Başlangıç Tarihi

Savaşın başlangıç tarihine ilişkin yazılarda 19 Mayıs tarihinin önplana çıktığını görüyoruz. Mondros Mütarekesi ile mütarekenin işgal güçleri tarafından uygulanma şeklinin Kurtuluş Savaşının başlaması üzerinde önemli etkilerde bulunduğu da tarihî bir gerçektir. Bu mütarekenin 7. maddesinin işgal devletleri tarafından Türkiye'nin parçalanmasına yönelik olarak kullanılması, ülkenin bağımsızlık yolunda örgütlenmesini hızlandırıcı etkilerde bulunmuştur. Atatürk, 11 Ekim 1919 tarihinde Sivas'ta *Yeniğün* muhabirine, mütarekeden sonra milletin iki büyük *felaketle* karşı karşıya kalmış olduğunu açıklıyor: Birincisi, ülkenin ve ulusun maruz kaldığı haksız davranışlardır. İkincisi, bu davranışlar karşısında Osmanlı hükümetinin işgalci Yunanlarla işbirliğı yapacak tarzda hareket etmesidir. Atatürk'e göre bu nedenler bütün ülkede uyanışa yol açmış, millî örgütlerin oluşumunu doğurmuřtur⁶.

Kemal Atatürk, I. Dünya Savaşında çeşitli cephelerde yararlılıklar göstermiş seçkin bir kumandandır. Üstelik Anafartalar Cephesi'nde gösterdiğı yüksek başarılar dolayısıyla, henüz savaş sona ermeden *Anafartalar Kahramanı* olarak tanınmış bir kumandandır. Mütareke hükümleri bu sırada Yıldırım Orduları Kumandanı olan bu seçkin kumandana ulaştığında, endişe ve şüphelerini üst makamlara bildirmekten çekinmemiştir. Siyasî yollardan ülkenin kurtuluşuna katılmak amacıyla bulunduğu Yıldırım Orduları Grubu komutanlığından ayrılarak başkent İstanbul'a gitmiştir. İşte orduların komutanlığını yaparken orduyu önce Halep'in güneyinde konuşlandırmak istemiş, buradaki evlerden ordu-muza ateş edilmesi üzerine Antep'in güneyinde durdurmuştur. Ayrıca Antep'te bulunduğu sırada ordunun elinde bulunan silah ve cephaneyi işgal güçlerine teslim etmek yerine yerel milis güçlerine dađıtmıřtır⁷. İşte Kemal Atatürk, Ulusal Kurtuluş Savaşını yönündeki ilk adımı Antep'te atmıştır.

Kemal Atatürk, Mütareke döneminde İstanbul'da bulunduğu (13 Kasım 1918–16 Mayıs 1919) sırada siyasî bir yetki olarak çalışmak ihtimali azaldıkça, orduda tekrar bir askerî görev olarak ülkenin kurtuluşu yönünde çalışmaya karar vermiřtir⁸. Bu görev, geniş bir bölgede askerî ve mülki yetkilerle donatılan

⁵ "Türk Kurtuluş Savaşının Tarihsel Konumu ve Niteliğı", *Belleten*, Nu.XL/160 (Ekim 1976), s.616.

⁶ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C.III, der. S. Borak-U. Kocatürk, 4.B., Ankara, TİTE, 1989, s.2-3.

⁷ Falih Rifki Atay, *Çankaya*, İstanbul, Doğan Kardeş, 1971, s.?

⁸ İsmet İnönü, "Devlet Kurucusu Atatürk", *Belleten*, Nu.LII/204 (Kasım 1988), s.779.

Ordu Müfettişliğidir. Kemal Atatürk, IX. Ordu'nun müfettişlik yetkilerini mümkün olduğunca arttırıp genişletmeye çalışmıştır. Kemal Atatürk'e bu görev, Samsun bölgesinde ortaya çıkan ulusal direniş hareketini bastırması için verilmişti, fakat o bunu Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı örgütlemek amacı yönünde kullanmıştır. Kemal Atatürk, 13 Kasım 1918'de İstanbul'a geldiği zamandan itibaren resmî bir görev olarak ülkenin kurtuluşunu gerçekleştirmek istemiş, ancak bunun İstanbul'da mümkün olmadığını anlayınca Anadolu'ya geçmeye karar vermiştir. Kemal Atatürk, Samsun bölgesinde kendisine verilecek görevin kapsamını genişleterek, Türkiye'nin kurtuluşunu gerçekleştirmek amacıyla müfettişlik yetkilerini ve sorumluluk alanlarını iyice attırmaya çalışmıştır⁹.

IX. Ordu Müfettişi Mirliva Mustafa Kemal Paşa'ya Harbiye Nezareti tarafından verilen 7 Mayıs 1919 tarihli yetki yönergesi yalnızca askerî değil, aynı zamanda mülkî görevleri de içeriyordu. Bu yönerge şu dört maddeden oluşuyordu¹⁰:

1-Müfettişlik bölgesinde asayişin sağlanması, devamlı kılınması ve asayişsizliğin ortaya çıkış nedenlerinin belirlenmesi; bölgede varolduğu söylenen siahların ve cephanenin ivedilikle toplattırılarak uygun depolara konulması veya koruma altına alınması; çeşitli yerlerde birtakım şûraların bulunduğu, bunların asker toplamakta oldukları ve gayri-resmî şekilde ordunun bunları koruduğu iddialarının araştırılması, eğer gerçekse kesin olarak önlenmesi ve benzer şûraların kaldırılması.

2-Bu görevlerin yapılabilmesi için III. ve XV. Kolordular, IX. Ordu Müfettişliği emrine verilmiştir; müfettişlik bölgesi Trabzon, Erzurum, Sivas, Van illeri ile Erzincan ve Samsun bağımsız sancaklarını kapsamaktadır; bu nedenle, buradaki yöneticiler, müfettişin görevini yürütmesi için vereceği direktiflere uyaçaklardır.

3-IX. Ordu müfettişlik bölgesi ülkenin sınırına yakın iller ile bağımsız livalar (Diyarbakır, Bitlis, Elazığ, Ankara, Kastamonu) ve kolordu komutanlıkları da söz konusu ordu müfettişinin görevini yapması sırasında isteklerini dikkate alacaklardır.

4-Müfettişlik, askerî konularda başvuracağı makam Harbiye Nezareti olmakla birlikte, diğer konular için ilgili (mülkî) makamlarla da haberleşebilecek ve Harbiye Nezaretini bundan haberdar edecektir. Yani askerî ve mülkî (sivil) yetkileri olacaktır.

Kemal Atatürk, yönergenin kendisine bilinçli olarak verilmediğini ve yetkiyi verenlerin amaçlarının kendisini İstanbul'dan uzaklaştırmak olduğunu belirtiyor¹¹. Kemal Atatürk, Kurtuluş Savaşı boyunca *geniş cephe* taktiği ile hareket

⁹ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 1. Kitap, Ankara, Bilgi, 1991, s.150-159.

¹⁰ **Atatürk ile İlgili 100 Belge**, Ankara,

¹¹ Kemal Atatürk, **Nutuk (1919-1927)**, Ankara, AAM, 1991, s.7.

etmiştir. Bu amaçla, İstanbul'daki faaliyetleri sırasında bütün çevrelerle görüşerek, kurtuluş olanaklarını tanımaya ve araştırmaya çalışmıştır¹². Bununla birlikte, Osmanlı yöneticileri, ülkenin kurtuluşu yönünde gerçekçi ve ulusal bir iradede yoksundur. Mondros Mütarekesi'nden İzmir'in işgaline kadarki dönemde kurulan ve faaliyet gösteren bölgesel kurtuluş amaçlı dernekler ise mücadelelerini çoğunlukla hukuksal alanda yoğunlaştırmışlardır. Mütarekeden hemen sonra, ülkenin çeşitli yerlerinde kurulan *müdafaa-i hukuk*, *muhafaza-i hukuk*, *redd-i ilhak* adındaki bu yerel dernekler bölgelerinin haklarını savunmayı ve işgallere karşı korumaya öncelik veriyorlardı.

Kemal Atatürk'ün Tarihsel Konumu

Ulusal Kurtuluş Savaşını için kurulan ulusal derneklerin en zayıf yönleri, her birinin yalnızca memleketin belirli bir bölgesinin haklarını savunmaya önem vermeleridir¹³. Genelde 1918 sonlarında ve 1919 başlarında kurulan bu dernekler, bölgesel niteliklidir ve bunların esas amaçları kendi bölgelerini kurtarmaktır. Kemal Atatürk'ün 19 Mayıs 1919'da Samsun'a varmasından sonra ülkenin bütününe kurtarılması yönünde önemli bir adım atılmıştır. Kurtuluş Savaşı'nın bu gelişimi üzerinde, Yunan ordusunun İzmir'i işgaline karşı tepkilerin etkisi önemlidir. Kemal Atatürk'ün kurtuluş yöntemi ve şahsiyeti, bütün bu oluşumlara yeni bir boyut kazandırmakla kalmamış, ulusal nitelikli yeni bir mücadele dönemi de başlatmıştır.

Bu yerel dernekler, ülkeden koparılmaya çalışılan bölgenin Türklüğünü kanıtlayarak konusuna yoğunlaşmışlardır. Bu amaçla, tarihî gerçeklerle birlikte nüfus çoğunluğuna önem vermişlerdir. Örneğin 30 Kasım 1918'de kurulan *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi*, Trakya'nın tarih, ırk, kültür ve ekonomi yönlerinden Türk olduğunu kanıtlamak için yayınlar yapıyordu¹⁴. Programına göre derneğin bütün çalışmaları, belgelere dayanarak dışarıya ve içeriye yönelik yayınlar ve konferanslarla meşru davası ile tarihsel hakkını savunmak ve kazanmaya yöneliktir. Bu dernek, gerek Osmanlı kamuoyuna gerekse yabancılara hitaben yayınladığı bildirimlerde bölgenin tarihî ve kültürel açıdan Türk-Müslüman olduğunu vurgular¹⁵.

Vilâyât-i Şarkîye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ise 4 Aralık 1918'de İstanbul'da kurulmuş ve 29-30 Mayıs 1919'da Erzurum'da geniş katılımlı iki toplantı yapmıştır. Toplantılarda, derneğin 17 Haziran 1919'da Erzurum'da bir kongre toplanması ve bir nizamname yapması kararı alınmıştır. Mayıs ayında yapılan toplantılarda, Erzurum vilayet merkezindeki aydınları derneğin amaçları doğrul-

¹² Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, 5.B., Ankara, İmge, 2001, s.264.

¹³ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da (1919-1921)*, C.I, Ankara, TTK, 1959, s.59.

¹⁴ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 1. Kitap, s.123-124.

¹⁵ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele*, C.I, Ankara, TTK, 1955, s.123 vd.

tusunda etkin kılabilme amacıyla bir *Heyet-i Faale* oluşturulmuştur. Amacı, bölgenin Türklüğünü tarihî ve kültürel kanıtlarıyla ortaya koymak olan heyet, 17 Haziran'da kongreye sunduğu 8 Haziran 1919 tarihli raporda Şarkî (Doğu) Anadolu'da bir *Türklük-Kürtlük meselesi* oluşturmak ve bir *Ermeni yurdu* kurmak isteyenlere yerli ve yabancı kaynaklardan kanıtlar göstererek mezkûr iddiaların temelsiz olduğunu göstermeye çalışmıştır¹⁶. Bu kanıtların genelinin tarihî nitelikte olduğuna bakılırsa adı geçen cemiyetin ve heyetin sorumluluk makamında bulunan kişilerinin biraz fazla iyimser oldukları anlaşılıyor.

Kemal Atatürk, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a vardığında ülkede iki tür *kurtuluş* çaresinin bulunduğunu belirtiyor: İngiltere himayesini veya Amerikan mandasını isteyenler ile bölgesel kurtuluş çarelerini arayanlar. Onun *kurtuluş* ilkesi, yukarıdaki düşüncelerden bütünüyle farklı olan Kemal Atatürk, kendi kararını şöyle açıklıyor: Millî hâkimiyete dayanan kayıtsız şartsız ve bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak! Kemal Atatürk, bu düşünceyi gerçekleştirmek için şu stratejiyi izlediğini belirtiyor¹⁷:

Uygulamayı birtakım safhalara ayırmak, olaylardan ve olayların akışından yararlanarak milletin duygu ve düşüncelerini hazırlamak ve basamak basamak ilerleyerek hedefe ulaşmaya çalışmak... Eğer dokuz yıllık faaliyetimiz ve yaptıklarımız bir mantık silsilesi ile gözden geçirilirse, ilk günden bugüne kadar takip ettiğimiz genel doğrultunun ilk kararların çizdiği yoldan ve yöneldiği hedeften asla sapmamış olduğu kendiliğinden anlaşılır.

Kemal Atatürk, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 24 Nisan 1924'te yaptığı uzun bir konuşmada Kurtuluş Savaşı'nın gelişimini belgelere dayanarak anlatmış ve o güne kadar olan gelişmeleri şu üç evreye ayırmıştır: Mondros Mütarekesi'nden Erzurum Kongresi'ne, Erzurum Kongresi'nden İstanbul'un işgaline, İstanbul'un işgalinden *bu dakikaya kadar*. Kemal Atatürk, uzun açıklamasının sonlarında, yedi yüz senelik uzun ve heybetli bir hayat geçirmiş Osmanlı milletinin yıkılmanın eşiğine gelmiş olduğunu ve bunun TBMM'yi yakından ilgilendirdiğini ayrıca belirtiyordu¹⁸. Aslında burada reel anlamda var olan bir Osmanlı milletinden bahsetmek tarihsel anlamda mümkün değildir; çünkü *Osmanlı milleti* gerçekte bir Tanzimat projesidir.

Kemal Atatürk, 16/17 Ocak 1923 gecesinde İzmit'te İstanbul gazetecileri ile yaptığı toplantıda yaptığı konuşmada ise *Millî Mücadele* deyimini kullanmıştır. Mücadelenin amacının ve hedefinin, *milletin tam bağımsızlığını ve kayıtsız şartsız egemenliğini sağlamak ve sürdürmek* olduğunu belirtmiştir. Milletimizin dışarıya karşı bağımsızlığını kazanabilmek için izlediği yolunu *Misâk-ı Millî* ile millî

¹⁶ Cevat Dursunoğlu, **Millî Mücadelede Erzurum**, Ankara, 1946, s.13 vd.

¹⁷ Atatürk, **Nutuk (1919-1927)**, s.8-9.

¹⁸ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C.I, yay.haz. N. Arsan, 4.B., Ankara, TİTE, 1989, s.12-60.

egemenliğini sağlayabilmek amacını ise Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile saptadığını açıklamıştır¹⁹.

Misâk-ı Millî'nin Evrensel Anlamı

Kemal Atatürk'ün, başında bulunduğu Kurtuluş Savaşı ile sadece Türkler için bir kurtuluş savaşımını değil, emperyalist Batının tahakkümü altında bulunan bütün ülkelerin kurtuluşuna örnek bir hareket olmak amacıyla olduğunu anlıyoruz. Bunun içinse öncelikle *tam bağımsız* bir Türkiye kurmak amacıyla olduğunu çıkarabiliriz. Ancak tam bağımsız Türkiye kavramı ile ilk etapta ekonomik anlamda tam bağımsız bir Türkiye anlaşılıyor. Atatürk, 1 Mart 1922 tarihinde Mecliste yaptığı konuşmada *bugünkü mücahedatımızın gayesi istiklâl-i tamdır. İstiklâlin tamamıyeti, ancak istiklâl-i malî ile mümkündür*²⁰ diye belirtiyordu. Haziran 1921'de Ankara'da Fransız diplomatı Franklin Bouillon ile yaptığı görüşmede *tam bağımsızlık* kavramını şöyle açıklıyor²¹: *Tam istiklâl demek, elbette, malî, iktisadî, adlî, askerî, kültürel v.b. her alanda tam bir bağımsızlığa ve hürriyete kavuşmak demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde istiklâlden yoksun kalmak, millet ve memleketin gerçek anlamıyla istiklâlden yoksun kalması demektir.*

Tam bağımsızlık yolunda mücadele veren Türklerin ilk belgesi olan Misâk-ı Millî, Atatürk'ün ifadesiyle *Türkiye'nin millî hududunu tespit için bir esasa istinat etmek* düşüncesinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Misâk-ı Millî, Atatürk tarafından Erzurum Kongresi'nde oluşturulmaya başlanmış, Mebuslar Meclisi'nin 28 Ocak 1920 tarihli gizli oturumunda kabul edilmiş ve 17 Şubat 1920'de ise dünyaya ilan olunmuştur. Altı maddeden oluşan ve Kurtuluş Savaşı'nın programı niteliğini taşıyan bu tarihî belgenin oluşum sürecinde, Wilson prensiplerinin 12. maddesinden hareket edilmiş, kamuoyuna İtilaf devletlerinin söz konusu maddeyi ihmal ettikleri de açıklanmıştır²².

14 maddeden oluşan Wilson Prensipleri yalnızca Osmanlı aydınlarına değil, Kemal Atatürk gibi Anadolu'ya geçip Kurtuluş Savaşı'nı başlatan şahsiyetlere de büyük cesaret vermiştir. Türkiye'yi ilgilendiren 12. maddesi şöyledir²³: Osmanlı İmparatorluğu'nun Türkleri yaşadığı kesiminin egemenliği sağlanmalı, fakat bugün Türk yönetiminde bulunan öteki uluslara kesin ve her türlü kuşkudan uzak bir yaşama güvenliği ve kendi gelişmelerini istedikleri gibi yürütecek kesin ve engelsiz fırsatlar olanağı verilmeli, Çanakkale boğazı bütün ulusların gemilerine ve ticaretine, uluslarca sağlanacak güvenlik altında ve sürekli olarak açık bulundurulmalıdır.

¹⁹ Mustafa Kemal, *Eskişehir-İzmit Konuşmaları (1923)*, İstanbul, Kaynak, 1993, s.87-89.

²⁰ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C.I, s.243.

²¹ Atatürk, *Nutuk*, s.423.

²² Kemal Atatürk, *Nutuk Vesikalar*, Ankara, TTK, 1991, s.871-881.

²³ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 1. Kitap, s.63-64.

Misâk-ı Millî metni, son Osmanlı Mebuslar Meclisi'nde kesin şeklini almıştır. Buna karşın, bu belgede Osmanlı Devleti ve Osmanlı Hükümeti kavramları yanında *Türkiye* sözcüğünün de kullanılması son derece önemlidir. *Misâk-ı Millî*'nin beşinci ve altıncı maddesi, Türkiye'nin ulusal ve iktisadi gelişmesinin önünde önemli bir engel olan kapitülasyonlarla ilgilidir. Diğer dört madde ulusal sınırların saptanması hakkındadır²⁴. Kemal Atatürk, Lozan Barış Konferansı devam ederken, 19 Ocak 1923'te *Misâk-ı Millî*'nin pratikte sağlandığını açıklamıştır²⁵ ki, son derece haklıdır.

Bu açıklamaların ışığında Ulusal Kurtuluş Savaşı, Mondros Bırakışması ile Lozan Barış Antlaşması arasındaki dönemi kapsayan yaklaşık beş yıllık bir mücadele dönemidir. Lozan Barış Antlaşması, Kemal Atatürk'ün de ifade ettiği gibi *Türk milletine karşı yüzyıllardan beri hazırlanmış ve Sèvres Antlaşması ile tamamlanmış büyük bir suikastın sonuçsuz kaldığını bildirir* bir belgedir²⁶. 18 Temmuz 1923 tarihli *Times* gazetesinde Lozan Barış'ının tarihsel konumunu şöyle açıklıyordu²⁷: *Cihan, muahedenin ihtiva ettiği dersleri anlayacaktır. Ancak böyle bir muahedeyi elde etmek bile çetin çalışmalara ve meşakkate mal olmuştur. Bu gibi vaziyetler karşısında en salim politika, Türkiye'yi olduğu gibi, nasılsa öyle tanımaktır. Maziyi arayabiliriz, fakat onu iade edemeyiz.*

Kemal Atatürk'ün Halkçılık Programı

Kemal Atatürk'ün yukarıda milletin millî egemenliğini sağladığı dediğini açıkladığımız *Teşkilat-ı Esasiye Kanunu* TBMM'nin biçim ve niteliğini belirleme çabasının sonucunda oluşturulmuştur. Bu tarihi çabanın ilk somut ürünü Kemal Atatürk tarafından hazırlanan ve 13 Eylül 1920'de *BMM Reisi Mustafa Kemal* imzasıyla Meclise sunulan *Halkçılık Programı*'dır. Programın hazırlanış biçimi, programa hükümet programı niteliğini kazandırır (Kemal Atatürk, 24 Nisan 1920'de yeni bir hükümetin kurulması amacıyla Meclis Başkanlığına verdiği önergede *halk hükümeti* kavramını kullanmıştır). 31 maddeden oluşan *Halkçılık Programı*, 18 Eylül 1920'de incelenmek üzere özel komisyona gönderilmiş, fakat bu sırada hükümetle komisyonun program üzerinde görüş ayrılığı yaşaması ve Konya isyanı nedenleri ile ancak iki ay sonra Meclis gündemine alınabilmiştir. Komisyon, söz konusu programın amaç ve öğreti bölümünü 18 Kasım 1920'de *BMM Beyannamesi* olarak ilan etmiş, diğer bölümünü ise *Teşkilat-ı Esasiye Kanunu* olarak yeniden düzenlemiştir²⁸.

²⁴ *Millî Mücadele Dönemi Beyânnâmeleri ve Basını*, Ankara, AAM, 1990, s.201-202.

²⁵ *Eskişehir-İzmit Konuşmaları (1923)*, s.188-189.

²⁶ Atatürk, *Nutuk*, s.518.

²⁷ Ali Naci Karacan, *Lozan*, C.II, İstanbul, Milliyet, 1971, s.628.

²⁸ İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Ankara, 1997, s.196-202.

18 Kasım 1920 tarihli *BMM Beyannamesi'*nde meclisin ve hükümetin sosyal ve siyasi görüşü ile kurulmakta olan yeni devletin temelleri de açıklanmıştır²⁹. Beynamede, meclisin emperyalist devletlerin, devleti ve milleti ortadan kaldırma tehlikesine karşı, ülkenin hakkını korumak ve savunmak amacıyla toplandığı belirtiliyordu. Aynı bildiri de, meclisin şu iki temel hedefinin olduğu açıklanıyordu: Birinci hedefi ulusal sınırlar içindeki Türkiye halkını, emperyalizmin ve kapitalizmin tahakküm ve baskısından kurtararak iradesinin ve egemenliğinin sahibi yapmaktır. İkinci hedefi ise halkın eskiden beri maruz kaldığı yoksulluğun nedenlerini yeni vasıtalarla ve örgütlerle kaldırarak toplumu refaha ve mutluluğa kavuşturmak³⁰.

Bu önemli bildiri de Türk Kurtuluş Savaşı'nın amacı ve hedefi bütün olarak ve açıkça ortaya konuluyordu. Birincil hedef olarak görünen milleti emperyalist Batının tahakküm ve baskısından kurtarmak ve bağımsız ve tarihî bir millet olarak yeniden dünyada yerini almaktır. Bu amacın modern bir millet olmak bilinci ve donanımı sayesinde mümkün olacağı aşikârdır: Milletimizi bir refah toplumu haline getirmek.

Kemal Atatürk, 12 Aralık 1922'de bir gazeteciye verdiği demeçte Türkiye Devleti'nin ve TBMM Hükümeti'nin temel niteliğini anlayabilmek için, anayasanın dikkatle incelenmesi gerektiğini, bu konuda kendisi tarafından söylenen bir nutkun gözden geçirilmesinin uygun olacağını da açıklamıştır³¹. Kemal Atatürk, 1 Aralık 1921'de Mecliste *Bakanlar Kurulunun Görev ve Yetkisini Belirten Kanunun Teklifi* münasebetiyle Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hakkında uzun bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında hükümet şeklinin mevcut hükümet biçimlerinden hiçbirine benzemediği eleştirileri üzerine *biz bize benzeriz düsturunu benimsediği*³² anlaşılıyor.

Aynı konuşmasında Kemal Atatürk, *halkçılık* düşüncesini de şöyle açıklıyordu: *Halkçılık, nizam-ı içtimaisini sâyine (emeğine), hukukuna istinat ettirmek isteyen bir meslek-i içtimâidir. Efendiler! Biz bu hakkımızı mahfuz bulundurmak, istiklâlîmizi emin bulundurmak için heyet-i umûmiyemizce, heyet-i milliyemizce bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı heyet-i milliyeye mücahedeyi (savaşım) caiz gören bir mesleği takip eden insanlarız. Binaenaleyh bu ve bu gibi teşvikatla ve izahatla hükümetimizin istinat ettiği esasın, ilm-i içtimâîye müstenit bir esas olduğunu bâriz bir surette görürüz!...*

Kemal Atatürk, Hükümetin *bir halk hükümeti* olduğunu sıkça dile getirmiştir³³. Türkiye'de *halkçılık* düşüncesinin gelişiminde Kurtuluş Savaşı önemli bir evredir. Bu dönemde *halkçılık*, özellikle 1921 Anayasası görüşmeleri sırasında

²⁹ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, C.II, İstanbul, İstanbul, 1965, s.116.

³⁰ Naşit H. Uluğ, *Siyasi Yönleriyle Kurtuluş Savaşı*, Milliyet, 1973, s.279-280.

³¹ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C.III, s.74.

³² *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C.I, s.211-212.

³³ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C.III, s.49, 72; *Eskişehir-İzmit Konuşmaları (1923)*, s.190.

yeni bir boyut kazanmış, memur otokrasisine karşı bir silah olarak kullanılmıştır³⁴. Bununla birlikte *halkçılık*, yalnızca ülkenin siyasal ve toplumsal yapısıyla ilgili bir düşünce olmakla kalmamış, Rusya'nın *Bolşeviklik* ideolojisine karşı bir kalkan işlevi de görmüştür. Kemal Atatürk, 14 Ağustos 1920'de TBMM'de yaptığı konuşmada Meclisin *halkçılık* düşüncesine dayandığını, bunun Bolşevik prensiplerine zıtlık göstermediğini, fakat kendilerinin milliyetçi olmakla Bolşevik Ruslardan ayrıldığını³⁵ ayrıca açıklamıştır.

Kurtuluş Savaşı'nın Evrensel Konumu

Sovyet Rusya ve Kemalist Türkiye, ideolojik farklılıklarına rağmen Batılı emperyalist güçlere karşı mücadele fikrinde birleşmişlerdir. Kemal Atatürk, bu savaşımın evrensel boyutlarının ve tarihsel anlamının pekâlâ bilinciyle hareket ediyordu. Fransız gazetecisi *Berthe Georges-Gaulis*, 1921'de yayınlanan eserinde Ankara'yı *Milliyetçiliğin Kâbesi* olarak tanımlıyordu; Ankara yollarında Asya'dan gelmiş delegelere rastladığını belirterek savaşın evrensel boyutuna işaret ediyor ve ardından savaşın etkilerine ilişkin şu önemli tespitte bulunuyordu: *1920 yılında Türk milliyetçiliği az zamanda bütün Asya'ya yayılacak olan bağımsızlık hareketinin başına geçti*³⁶.

Bu birkaç örnek bile Kurtuluş Savaşı döneminde Kemalist hareketin yönetim merkezi Ankara'nın Doğunun İslâm ulusları için önemli bir çekim merkezi olduğunu gösteriyor. Şeyh Senusî'nin bu dönemdeki faaliyet ve çalışmaları da buna dâhildir.

Fransız gazetecinin gözlemlerini doğrulayıcı nitelikte bilgiler veren H. Edip, TBMM'nin açıldığı sıralarda Mecliste *Batı Mefkûresi* ve *Doğu Mefkûresi* adında iki düşünce akımının bulunduğunu, ikincisinin daha güçlü olduğunu anlatıyor, Erzurum Kongresi'nden itibaren Atatürk'ün karargâhında bulunan *Abdurrahman* adında bir Afganlının *Hâkimiyet-i Milliye*'nin çıkmasında görev aldığını anlatıyor³⁷.

Kemal Atatürk, 23 Temmuz 1919'da Erzurum Kongresi'ni açış konuşmasında, önce Asya'nın ve Afrika'nın çeşitli yerlerinde Batılı emperyalist devletlere karşı yürütülen ulusal kurtuluş savaşları hakkında kısaca bilgi verir ve sonra bu bağlamda Kurtuluş Savaşı'nı değerlendirir³⁸. Kâzım Karabekir'e gönderdiği 6 Mayıs 1920 tarihli bir telgrafta *vaziyet-i umumiye-i siyasetimiz ve Bolşeviklerle kesbi ittifak için aradan emperyalizm siyasetine alet olan Ermeni hükümetinin ret ve imhası*

³⁴ Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, s.34-35; Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünsel Yapısı*, s.206-207.

³⁵ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C.I, s.102.

³⁶ *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Milliyetçiliği*, İstanbul, Rado, 1981, s.52, 140.

³⁷ Halide Edip-Adıvar, *Türkün Ateşle İmtihanı*, İstanbul, Atlas, 1994, s.111, 128-129.

³⁸ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C.I, s.3-4.

meselesinin mecliste görüşüldüğünü ve şu kararın alındığını bildiriyor³⁹: Binaenaleyh Bolşeviklerle şeraiti müşarekemiz az çok tebellür etmeden ve hututu esasiyemiz tesbit ve bize temin edecekleri maddi muavenet tayin edilmeden evvel fiilen bunlarla teşrik-i mesai calibi mehâzir görüldü.

Türk Kurtuluş Savaşı'nın lideri Kemal Atatürk, Doğulu ulusların kurtuluş savaşımının da lideridir. 7 Temmuz 1922 tarihli konuşmasındaki şu sözleri hareketin evrensel anlamını ve amacı ile niteliğini açıkça ortaya koyuyor: *Türkiye'nin bugünkü mücadelesi yalnız kendi nam ve hesabına olsaydı belki daha kısa, daha az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi. Türkiye âzîm ve mühim bir gayret sarf ediyor. Çünkü müdafaa ettiği bütün mazlum milletlerin, bütün şarkın davasıdır ve bunu nihayete getirinceye kadar, kendisiyle beraber olan şark milletlerinin beraber yürüyeceğinden emindir. Türkiye, şimdiye kadar mevcut tarih kitaplarının icabatını değil, tarihin hakikî icabatını takip edecektir. Filhakika mevcut tarihlerin kaydettiği hâdisat milletlerin hakikî efkâr ve âmâli, harekâtı değildir...*

Sonuç olarak, Atatürk liderliğinde Mondros Mütarekesi ile Lozan Muahedesi arasındaki beş yıllık uzun ve çetin bir savaşım sonucunda kazanılan Türk Kurtuluş Savaşı, yalnızca Türkiye'nin Batılı emperyalist devletlerin tahakküm ve zulmünden kurtarılması anlamına gelmiyor, aynı tahakküm ve zorbalığa maruz kalan bütün Doğulu ulusların kurtarılması yolunda örnek bir savaşım olma özelliğine de sahiptir. Bu nedenledir ki, anti-emperyalist ve anti-kolonyalist bir niteliğe sahip olan *Kemalist* hareketin içeride uygulama alanına koymaya çalıştığı anayasal, sosyal ve kültürel politika ile koşutluk içindedir. Dışarıya karşı politikasını *Misâk-ı Millî* ile ortaya koyarken, içerideki politikasını da *Halkçılık Programı* ile ortaya koymaya çalışmıştır. Bu iki belgenin ışığında ilerleyen Atatürk önderliğindeki ulusal kurtuluş savaşımı, silahlı savaştan sonraki iktisadî savaşım yolunda ilerlerken bazı noktalarda farklı politika ve uygulamalara yönelmiştir. İçeride liberal ve kapitalist yapılanmaya gittiği ve kurtuluş savaşı sırasında ittifak yaptığı ortakları ile yollarını ayırdığı ölçüde tarihî köklerinden ayrılmaya başlamış ve emperyalist Batının müttefiki olmaya başlamıştır. Ancak Kemal Atatürk'ün tam bağımsız bir Türkiye ideali de tarihteki yerini almıştır.

³⁹ Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, C.IV, Ankara, AAM, 1991, s.333.

KAYNAKÇA

- Adivar, Halide Edip, **Türkün Ateşle İmtihanı**, İstanbul, Atlas, 1994.
- Atatürk, Kemal, **Nutuk (1919-1927)**, Ankara, AAM, 1991.
- Atatürk, Kemal, **Nutuk Vesikalar**, Ankara, TTK, 1991.
- Atay, Falih Rıfki, **Çankaya**, İstanbul, Doğan Kardeş, 1971.
- Atatürk ile İlgili 100 Belge**, Ankara.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C.I, yay. haz. N. Arsan, 4.B., Ankara, TİTE, 1989.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C.II, 4. B., Ankara, TİTE, 1989.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C.III, der. S. Borak-U. Kocatürk, 4.B., Ankara, TİTE, 1989.
- Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, C.IV, Ankara, AAM, 1991.
- Bıyıkhoğlu, Tevfik, **Atatürk Anadolu'da (1919-1921)**, C.I, Ankara, TTK, 1959.
- Bıyıkhoğlu, Tevfik, **Trakya'da Millî Mücadele**, C.I, Ankara, TTK, 1955.
- Dursunoğlu, Cevat, **Millî Mücadelede Erzurum**, Ankara, 1946.
- Güneş, İhsan, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, Ankara, 1997.
- İnönü, İsmet, "Devlet Kurucusu Atatürk", **Belleten**, Nu.LII/204 (Kasım 1988).
- İstiklâl Harbi ile İlgili Telgraflar**, Ankara, Devlet Arşivleri, 1994.
- Karacan, Ali Naci, **Lozan**, C.II, İstanbul, Milliyet, 1971.
- Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Milliyetçiliği**, İstanbul, Rado, 198.
- Millî Mücadele Dönemi Beyânnâmeleri ve Basını**, Ankara, AAM, 1990.
- Selek, Sabahattin, **Anadolu İhtilali**, C.II, İstanbul, İstanbul, 1965.
- Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, **Tarih IV: Türkiye Cumhuriyeti**, İstanbul, 1931.
- "Türk İnkılabının Mahiyeti ve Önemi", **Tarih Semineri**, C.I, No.1, 1937, s.128-29.
- "Türk Kurtuluş Savaşının Tarihsel Konumu ve Niteliği", **Belleten**, Nu.XL/160 (Ekim 1976).
- Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi**, 1. Kitap, Ankara, Bilgi, 1991.
- Timur, Taner, **Türk Devrimi ve Sonrası**, 5.B., Ankara, İmge, 2001.
- Uluğ, Naşit H. Uluğ, **Siyasî Yönleriyle Kurtuluş Savaşı**, Milliyet, 1973.

